

Ongemak

Gert Oostindie en Wouter Veenendaal

ONGEMAK

Zes Caribische eilanden en Nederland

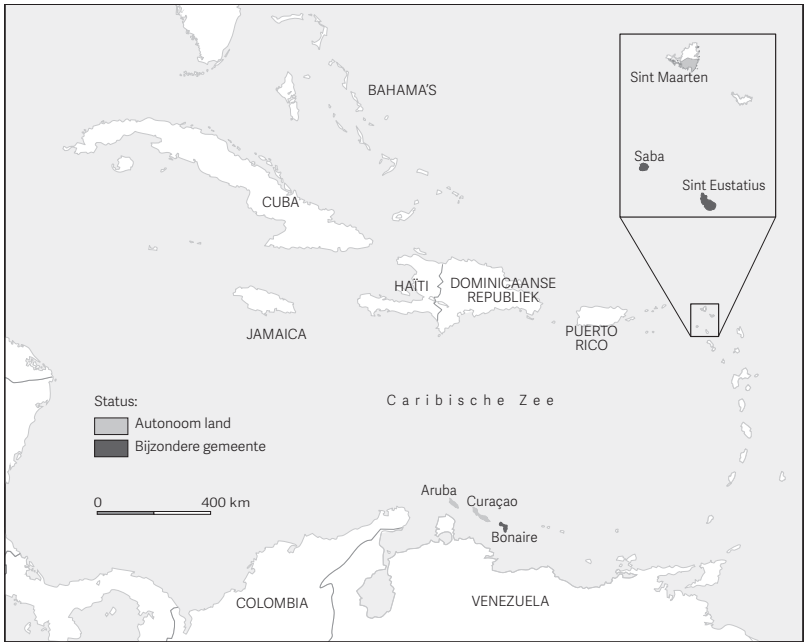
2022 Prometheus Amsterdam

© 2022 Gert Oostindie en Wouter Veenendaal
Omslagontwerp CMRB
Foto omslag Robin Utrecht/ANP Royal Images
Foto auteur jeromedelint.com
Kaarten Yde Bouma
Zetwerk Mat-Zet bv, Huizen
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 4926 0

Inhoud

Proloog	9
I De geschiedenis tot 2010	
De koloniale geschiedenis	19
<i>Intermezzo. Het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden (1954)</i>	48
De Nederlandse Antillen, 1954-2010	52
Zes eilanden	78
II De ontwikkelingen na 2010	
De Caribische landen	123
Caribisch Nederland	152
Hart: oorzaken van onvrede	178
Hoofd: voordelen van het Koninkrijk	197
<i>Intermezzo. Het zevende eiland</i>	217
De koninkrijksrelaties in Nederland	225
III De toekomst	
Een vergelijkend perspectief	245
Hoe verder?	260
Verder lezen	277
Verantwoording	283
Woord van dank	287
Persoonsnamenregister	289

Het Caribisch gebied

Kerngegevens van de eilanden

	Hoofd- stad	Opper- vlakte	Inwoners	Voertaal	Bbp per hoofd (2019)
<i>Autonome landen</i>					
Aruba	Oranjestad	180 km ²	107.000	Papia- ments	us \$ 37.500
Curaçao	Willemstad	444 km ²	154.000	Papia- ments	us \$ 24.500
Sint Maarten	Philipsburg	34 km ²	41.000	Engels	us \$ 35.300
<i>Bijzondere gemeenten</i>					
Bonaire	Kralendijk	288 km ²	21.000	Papia- ments	us \$ 27.000
Sint Eustatius	Oranjestad	21 km ²	3000	Engels	us \$ 38.000
Saba	The Bottom	13 km ²	2000	Engels	us \$ 24.000

Proloog

Waarom ligt het Koninkrijk der Nederlanden zowel aan de Noordzee als in de Cariben? Hoe kan verklaard worden dat zes Caribische eilanden nog steeds verbonden zijn met hun voormalige kolonisator? Waarom zijn de relaties tussen deze eilanden en Nederland* zo ongemakkelijk, en hoe zou dat beter kunnen?

De Nederlandse Caribische eilanden – in de volksmond ‘de Antillen’ – nemen in het Nederlandse bewustzijn een vreemde positie in. Ze worden niet gezien als binnenland, maar ook niet echt als buitenland. De eilanden zijn al sinds de zeventiende eeuw verbonden met Nederland, veel langer dan de provincie Limburg die pas 150 jaar geleden Nederlands werd. Maar de eilanden zijn nooit echt bij Nederland gaan horen. In lessen aardrijkskunde, geschiedenis en maatschappijleer komen ze nauwelijks aan bod, en in de Bosatlas worden ze in kleine vakjes uitgelicht op een kaart van het hele Caribisch gebied. Toch wonen er zo’n 170.000 Antillianen in Nederland en vertrekken er ieder jaar honderdduizenden Nederlanders op vakantie naar de eilanden. Bovendien krijgen de Antillen regelmatig aandacht in het Nederlandse nieuws, helaas vaak in negatieve zin – denk aan orkanen, corruptie en drugs. Zeker is dat er in Nederland een enorm gebrek aan kennis over de eilanden bestaat.

Hoewel vaak gesproken wordt over ‘de Antillen’, leert een snelle blik op de kaart dat er eigenlijk sprake is van twee groepen eilanden die op grote afstand van elkaar liggen. In het zuiden van de Caribische Zee, vlak voor de kust van Venezuela, vin-

* Nederland is een van de vier landen in het Koninkrijk der Nederlanden; dat kan tot verwarring leiden. Wij gebruiken hier en verder ‘Nederland’ om het Europese deel van het Koninkrijk aan te duiden.

den we Aruba, Bonaire en Curaçao, ook wel de ABC-eilanden genoemd. In het noorden van de Caribische Zee, ten oosten van Puerto Rico, liggen Sint Maarten, Sint Eustatius en Saba, de sss-eilanden. Van Sint Maarten hoort alleen de zuidelijke helft bij het Koninkrijk: de noordelijke helft is Frans, wat betekent dat het Koninkrijk behalve met België en Duitsland nog met een derde buurland een landgrens deelt. De twee eilandgroepen worden vaak aangeduid met hun ligging ten opzichte van de passaatwind: de Bovenwindse (sss-)eilanden en de Benedenwindse (ABC-)eilanden. De twee worden gescheiden door zo'n 900 kilometer zee, ongeveer hemelsbreed de afstand tussen Amsterdam en Wenen. Toch waren zij tussen 1954 en 2010 verenigd in het geografisch gezien misschien wel raarste land ter wereld: de Nederlandse Antillen.

De eilanden zijn klein, zowel qua oppervlakte als bevolking. Als grootste eiland is Curaçao met 154.000 inwoners vergelijkbaar met een middelgrote stad als Amersfoort. Aruba volgt met een bevolking van 107.000, en dan Sint Maarten met, officieel althans, 41.000. De drie kleinste eilanden zijn qua bevolking vergelijkbaar met Texel (Bonaire, 21.000), Ameland (Sint Eustatius, 3000) en Vlieland (Saba, 2000), maar zijn in oppervlakte nog een stuk kleiner en liggen bovendien veel geïsoleerder van de rest van het Koninkrijk. Ondanks het kleine oppervlak bestaan er tussen de eilanden enorme verschillen. De Bovenwindse eilanden zijn bergachtig en door veel regen uitbundig groen, terwijl de Benedenwindse eilanden vlakker en veel droger zijn. De voertaal op de Bovenwindse eilanden is Engels, terwijl op de Benedenwindse eilanden Papiaments wordt gesproken. En terwijl Nederland in 2002 de gulden verruilde voor de euro wordt op Aruba nog met Arubaanse guldens (officieel 'florins'), en op Curaçao en Sint Maarten met Antilliaanse guldens betaald – naast de alomtegenwoordige Amerikaanse dollar die op Bonaire, Sint Eustatius en Saba zelfs het enige betaalmiddel is.

De geschiedenis van de relaties tussen de eilanden en Nederland is niet fraai. Kolonialisme en slavernij domineerden dit

verleden en lieten diepe sporen achter – en ook vele vragen. Het zijn vragen die wij onszelf vaak hebben gesteld, maar die anderen ons ook veelvuldig hebben voorgelegd, zowel in Nederland als op de eilanden. Steeds opnieuw valt ons daarbij op hoezeer de belevingswerelden van Nederland en de eilanden uit elkaar liggen. Zowel op de eilanden als in Nederland bespeuren wij niet zelden een negatieve ondertoon: op de eilanden in de vorm van ‘Nederland is de bron van al het kwaad’, en in Nederland in de sfeer van ‘weg ermee, we hebben er toch niets aan.’ Maar er is ook sprake van grote desinteresse in Nederland, terwijl de meeste inwoners van de eilanden wel grotere zorgen aan hun hoofd hebben dan de koninkrijksrelaties.

Dit boek probeert die belevingswerelden wat meer te verbinden. Wat we met dit boek beogen is om een beeld te schetsen van de geschiedenis van de eilanden sinds hun kolonisatie door Nederland, nu bijna vier eeuwen geleden; uiteen te zetten voor welke uitdagingen zij sinds hun half voltooid dekolonisatie in het midden van de twintigste eeuw stonden en staan; en antwoorden te zoeken op de vraag in hoeverre de postkoloniale koninkrijksrelaties ertoe bijdragen om die uitdagingen het hoofd te bieden – en hoe dat beter kan.

We hebben het boek in drie delen opgezet, die achtereenvolgens het verleden, het heden en de toekomst bespreken. In het eerste deel laten wij zien hoe het Nederlands-Caribische verleden enerzijds past in het Nederlandse kolonialisme, maar anderzijds ook in de bredere Caribische geschiedenis. We staan stil bij de slavernij die nog altijd doorwerkt op de eilanden, maar bespreken ook de ingrijpende economische en demografische veranderingen ten gevolge van de vestiging van olieraffinaderijen op Aruba en Curaçao. In 1954 kwam formeel een einde aan de koloniale periode en werden de zes eilanden verenigd in het land de Nederlandse Antillen. We bespreken de geschiedenis van dit land en beschrijven de ontwikkelingen waardoor het, nadat Aruba in 1986 al uitgetreden was, in 2010 helemaal uiteenviel. De zes eilanden delen die ene geschiedenis, maar hebben

elk ook een geheel eigen ontwikkeling doorgemaakt. Daarom schreven we van elk van de zes eilanden ook een aparte historische schets.

In het tweede deel bespreken wij de huidige koninkrijksrelaties, dat wil zeggen vanaf 2010, toen elk van de eilanden een directe band met Nederland kreeg. Sindsdien bestaat het Koninkrijk uit vier autonome landen – Aruba, Curaçao, Nederland en Sint Maarten – en zijn de drie kleinste eilanden, Bonaire, Saba en Sint Eustatius, in Nederland geïntegreerd als bijzondere gemeenten, formeel ‘openbare lichamen’. In dit deel laten we zien dat niet alleen de geschiedenis en de nasleep ervan verklaren waarom de koninkrijksrelaties zo moeizaam verlopen. Een rode draad in dit deel is hoe de kleinschaligheid van de eilanden zich vertaalt in een grote kwetsbaarheid, geopolitiek, economisch, demografisch, politiek en bestuurlijk; misschien ook wel cultureel – maar dat is een lastige. Vervolgens koppelen wij die kwetsbaarheid aan opvattingen, vooral op de eilanden maar in mindere mate ook in Nederland, over zelfbestuur en de rol die Nederland wel of juist niet op de eilanden zou kunnen of moeten spelen. In dat kader kijken we ook naar de redenen waardoor het overleg tussen Caribische en Nederlandse bestuurders vaak stukloopt. We komen dan vanzelf uit bij de mooie metafoor die de Curaçaose schrijver Boeli van Leeuwen ooit bezigde: in zulk overleg leggen de Antillianen hun dominostukken op tafel, de Nederlanders hun schaakstukken. Dat werkt dus niet. Maar is dat alleen een cultuurverschil? Wij betogen van niet; het gaat ook om harde belangenstrijd.

Naast analyses van de politieke ontwikkelingen sinds 2010 laten wij, mede op basis van eigen opinieonderzoek, zien hoe de inwoners van de zes eilanden denken over de koninkrijksrelaties. We bespreken de achtergronden van de weerstand tegen Nederland, maar laten tegelijkertijd zien dat er maar zeer weinig mensen op de eilanden zijn die volledig met Nederland zouden willen breken. De verklaring kan worden gevat in de metafoor van hart versus hoofd. Het hart, het domein van ideologie en

gevoelens, kan hunkeren naar een afscheid van de kolonisator van weleer. Maar het hoofd, het domein van de ratio, maakt heel pragmatische afwegingen – en die leiden juist niet tot een keuze tegen Nederland, tegen het Koninkrijk. Aan het eind van het tweede deel staan we stil bij de manier waarop er naar de koninkrijksrelaties wordt gekeken in Nederland, het grootste land van het Koninkrijk.

In het derde deel kijken wij niet alleen breder, maar ook verder, naar de toekomst. We laten zien dat de situatie waarin de Nederlands-Caribische eilanden verkeren helemaal niet zo uniek is als soms wordt gedacht. Overal in de wereld zijn er nog non-soevereine gebieden, die na een lange en zelden vredige koloniale geschiedenis toch verkozen om staatkundig verbonden te blijven met hun voormalige kolonisator. Wel worden deze gebieden op zeer verschillende manieren bestuurd; wij bekijken of daaruit lessen te trekken zijn voor de koninkrijksrelaties. Tot besluit van dit boek maken we een balans op en kijken we vooruit. We delen een aantal observaties en suggesties, waarvan sommige te maken hebben met de structuur van de koninkrijksrelaties en andere meer met de omgangsvormen binnen het Koninkrijk. Wat onze suggesties gemeen hebben is dat wij aanmoedigen dat politici en burgers aan beide kanten van de oceaan over hun eigen schaduw heen springen.

We besloten dit boek te schrijven omdat wij ons verbazen en soms ook wel ergeren aan het gebrek aan kennis waarmee in Nederland vaak over de eilanden en de koninkrijksrelaties wordt gesproken. Aan de andere kant treffen wij op de eilanden steeds opnieuw een volstrekt andere belevingswereld aan. Met dit boek pogen wij deze parallelle werelden iets dichterbij elkaar te brengen, en inzicht te bieden in de standpunten en gevoelens die aan weerszijden van de oceaan leven. We hopen zowel op de eilanden als in Nederland een lezerspubliek te vinden en zo een bijdrage te leveren aan een inhoudelijker en ook constructiever debat. We doen dit op basis van het vele dat al is geschreven en onderzocht, door anderen maar ook door onszelf.

Gezien de ongemakkelijke en soms controversiële aard van de koninkrijksrelaties is het goed om helder te zijn over onze analyse en ons perspectief. We beogen in dit boek niet het perspectief van 'de witte/Europese Nederlander' naar voren te brengen – als die al zou bestaan – maar nog minder pretenderen wij ons bevredigend in 'de Antilliaan' – alsof die wél zou bestaan – te kunnen verplaatsen. We denken ook niet dat dit nodig is om de argumenten en standpunten aan beide kanten van de oceaan goed over het voetlicht te kunnen brengen. Sommigen zullen op voorhand oordelen dat deze twee auteurs per definitie een te 'wit' of 'Nederlands' perspectief hanteren, en daarom nooit goed het perspectief van de bevolking van de eilanden kunnen verwoorden. We vragen hen: lees het boek voor u oordeelt, en laten we dan in gesprek gaan. Anderen vinden elke euro die naar de eilanden gaat onzin, en vermoedelijk ook elk boek dat erover wordt geschreven. Zij zullen geneigd zijn dit boek bij voorbaat af te schrijven als naïef en slap, als onderdeel van een verwerpelijke 'weg met ons'-mentaliteit die inmiddels alle reflectie op het kolonialisme en de nasleep ervan zou kenmerken. Misschien tegen beter weten in, maar toch zouden we ook hen willen aanmoedigen om dit boek gewoon eerst eens te lezen.

We gaven dit boek de titel *Ongemak* mee. We hebben geen illusie dat een boek dit ongemak zal wegnemen. We menen wel dat het benoemen en begrijpen van het wederzijdse ongemak een eerste en noodzakelijke stap is om de relaties binnen het Koninkrijk te verbeteren.

Bevolkingsontwikkeling 1860-2020

	Aruba	Bonaire	Curaçao	Saba	Sint Eustatius	Sint Maarten	Totaal
1860	2849	3031	19.045	1826	1927	3157	31.835
1880	6204	4986	24.146	1995	2097	3142	42.570
1900	9702	5086	30.636	2177	1334	3174	52.109
1920	8265	6383	32.709	1661	1315	2633	52.966
1940	30.614	5614	67.317	ca. 1250	ca. 970	4344	110.109
1960	56.910	5812	125.094	980	1014	2728	192.538
1981	60.312	8753	147.884	965	1708	13.156	232.778
2001	92.676	10.790	130.822	1359	2293	30.444	268.384
2020	106.766	20.915	153.671	1933	3142	40.812	327.239

I De geschiedenis tot 2010

De koloniale geschiedenis

De oorsprong van de huidige koninkrijksrelaties ligt in de koloniale periode. Dit hoofdstuk biedt een korte schets van die koloniale geschiedenis. Die begint met de eerste Spaanse veroveringen en loopt via de kolonisatie van de zes eilanden en de introductie van de trans-Atlantische slavernij door de West-Indische Compagnie (wIC) verder tot de twintigste-eeuwse industrialisering. De schets besluit met de aanzet tot dekolonisatie, het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden (1954).

De Europese verovering van de Cariben

De koloniale periode begon met de Spaanse exploratie en vervolgens kolonisatie van de Cariben en vandaar het vasteland van de Amerika's. Columbus en '1492' zijn de trefwoorden. Natuurlijk was dit immense continent in dat jaar niet maagdelijk of onbewoond, integendeel, er woonden vele tientallen, wellicht meer dan 100 miljoen mensen. Logischerwijs, mede gezien de enorme oppervlakte van het continent, was er sprake van een grote etnische diversiteit onder die inheemse bevolking. Veruit de meesten woonden op het vasteland, vooral in wat nu bekendstaat als Midden- en Zuid-Amerika. De bevolking van de Cariben was vermoedelijk klein, minder dan 1 miljoen. Zeker is dat de komst naar de Amerika's van eerst de Spanjaarden, toen de Portugezen en daarna een reeks andere Europese veroveraars een ongekend dramatische impact had. Een eeuw nadat Columbus voor het eerst voet aan land zette in die voor hem nieuwe wereld, vermoedelijk op een van de eilanden van de Bahama's, waren alle grote inheemse rijken vernietigd en was de basis gelegd voor de volledige kolonisatie van de Amerika's, die in de negentiende eeuw werd voltooid.

De zogenaamde ontdekking van de ‘Nieuwe Wereld’ was in zekere zin toevallig geweest, want Columbus was op zoek geweest naar een kortere, westwaartse route naar ‘Indië’ (Azië), in het Spaans *las Indias*. Tot aan zijn dood in 1506 dacht hij daarin geslaagd te zijn, hij meende de meest oostelijke kant van Azië ontdekt te hebben. Vandaar dat hij de bewoners die hij aantrof *indios* noemde, wat later in het Nederlands ‘indianen’ werd. Het werd echter al snel duidelijk dat de Amerika’s een tot dan toe in Europa en Azië – de ‘Oude Wereld’ – onbekend continent vormden. Deze bevinding werd begin zestiende eeuw in Europa bekend door de publicatie van brieven van Amerigo Vespucci, een Florentijnse ontdekkingsreiziger in Spaanse dienst. Hij introduceerde het begrip *Mundus Novus*, Nieuwe Wereld. Als eerbewijs aan hem noemde de Duitse kaartenmaker Martin Waldseemüller op zijn wereldkaart van 1507 het nieuwe continent ‘America’. Die benaming werd door Mercator in zijn gezaghebbende wereldkaart van 1536 overgenomen – de rest is geschiedenis.

De in Spanje en vervolgens ook door de andere koloniserende mogendheden sindsdien vooral bejubelde ontdekking en *conquista* (verovering) hadden dramatische gevolgen voor de oorspronkelijke bevolking. Allereerst demografisch. In de Cariben leefden er een eeuw na de landing van Columbus nauwelijks inheemsen meer en ook elders was er sprake van zo’n ontluisterende sterfte dat men veel later wel is gaan spreken van een genocide. Formeel past dat begrip niet, althans, het was niet zozeer de intentie van de Spanjaarden, Portugezen en latere kolonisatoren om de inheemse bevolking volledig uit te roeien. Dat dit in delen van de Amerika’s toch gebeurde was deels te wijten aan oorlogvoering, onderwerping en uitbuiting, maar nog veel meer aan de introductie van ziekten uit de Oude Wereld waartegen de inheemse bevolking geen enkele resistentie had. Het demografische effect van de verovering was in grote delen van het continent daarom wel genocidaal.

De komst van de Europeanen betekende in alle opzichten een diepe en dramatische breuk in de ontwikkeling van het continent.